

Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΦΛΟΥΣΤ

(Συνέχεια από το προηγούμενο τεύχος, και τέλος)

Δ'

Ο Φάουστ μέσα στον τέλειο και ζωποιού του βυθισμό στη φύση, είχε ζητήση καταφύγιο να σωθῆ ἀπὸ τὰ πάθη ποῦ τὸν κυρίευαν καὶ ἀπὸ τὴν ὀδύνη ποῦ τοῦ προξενούσε ἡ συνείδηση τῆς ἀρχαίας του ἀμαρτίας. Στὰ ἀτήθη τῆς φύσης εἶχε βρῆ γιαντρικὰ τῆς πληγῆς του, καὶ μ' αὐτῆς τῆ βοήθεια τοῦ ἀνοίχτηκε ὑστερώτερα τὸ μεγάλο βασίλειο τῆς ἐμορφίης. Ὅμως ἕλες οἱ αἰσθητικὲς ἀπολαύσεις του δὲν τοῦ δώσανε καμιά παντοτινὴ ἱκανοποίηση· δὲν εἶχαν κανέναν ἄλλον, ἔξω τους, σκοπό, καὶ τὸ ἰδανικόν, ὅπου στὴν ἀποχτησὴ του εἶχεν ἐλπίση τὴν ἀπόλυτη εὐτυχία, σὰν ἄνεμος χάθηκ' ἀπ' ἐμπρὸς του. Γιὰ ἕναν ἄνθρωπο δραστήριο καὶ ἐνεργητικόν, στὴν ἀκμὴ τῆς δυνάμεις του, ποτὲ δὲ μπορεῖ ν᾿ἔναι τελικὸς του σκοπὸς νὰ καταγίνεται πάντα μὲ τὸ ὄρατο, παρὰ μονάχα θὰ τοῦ εἶναι αὐτὸ σὰν ἕνας τρόπος παιδαγωγίας καὶ μορφώσεως, μιὰ μεταβατικὴ κατάσταση, ποῦ φυσικὰ θὰ τὸν ὀδηγήσῃ πιὸ μπρὸς καὶ παραπάνω. Γιὰ νὰ πιάσῃ τόπο καὶ νὰ γίνῃ χρήσιμη ὅλη αὐτὴ ἡ αἰσθητικὴ του προετοιμασία, πρέπει νὰ ξαναγυρίσῃ πάλιν ὁ Φάουστ στὸν τόπο ποῦ γεννήθηκε, στὴ φυσικὴ του πατρίδα, ὅπου ἀνοίγεται ἐμπρὸς του διάπλατος ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας ποῦ ὄνειρεύεται καὶ λαχταρᾷ. Κι' αὐτὸ εἶναι ποῦ παραφαίνεται συμβολικὰ στὴν ἀρχὴ τῆς τετάρτης πράξεως: Τυλίγεται ὁ ἴδιος ὁ Φάουστ μέσα στὸ χιτῶνα τῆς Ἑλένης, ποῦ τὸν σκεπάζει σὰ σύννεφο καὶ τὸν ξαναφέρνει πίσω στὴ γερμανικὴ του πατρίδα· αἰσθάνεται πῶς εἶναι καὶ αὐτὸς μέλος τῆς μεγάλης ἀνθρώπινης οἰκογένειας, κ' ἕναν πόθον ἔχει, νὰ βάλῃ σὲ ἐνέργεια ὅλη τὴ μεγάλη πείρα ποῦ ἀπόκτησε ἀπὸ τὶς περασμένες του δοκιμασίες γιὰ νὰ μπορέσῃ μὲ διάφορες πρακτικὲς ἐπιχειρήσεις νὰ καλλιερέψῃ τὴν τύχη τῶν ὁμοίων του. Ὅπως πρὶν εἶχεν ὑψωθῆ ἀπὸ τὸν ὕλικόν στὸν αἰσθητικόν κόσμον, ἔτσι καὶ τώρα ἀνυψώνεται ἀπὸ αὐτὸν τὸν τελευταῖον στὸν κόσμον τοῦ ἠθικοῦ συναισθήματος καὶ τῆς ἐνεργητικότητος. Ἀρχίζει καὶ συναισθάνεται τώρα τὴν ἠθικὴν του ἀξία καὶ τὶς ὑποχρεώσεις ποῦ ἔχει καὶ αὐτὸς σὰν ἄνθρωπος ποῦ εἶναι — ἄλλο βῆμα καὶ τοῦτο πιὸ μπρὸς στὸ δρόμον τῆς πνευματικῆς του ἀναγεννήσεως.

Εἶναι εὐκολὸ νὰ παρατηρήσωμε πῶς ὁ ποιητὴς μας θέλει νὰ φανερώσῃ χτυ-

πητά, ότι κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς μεταδκτικὲς κκταστᾶται τοῦ Φάουστ εἶχε μέσα τῆς τὸ σπόρο καὶ τὴν ὑπόσχεση ἐνὸς κᾶτι εὐγενέστερου καὶ καλύτερου πάντοτε. Μέσα στὴ «σκοτεινὴ του παραφορὰ» εἶχε πάντα ἀνκζητήτη τὸν ἴσιο δρόμο καὶ πάντα τὸν εἶχε βρῆ. Το μάθημα ποῦ θέλει νὰ δώσῃ ὁ Γκαῖτε μ' αὐτὴ τὴ ἀδιᾶκοπη πρόοδο τοῦ Φάουστ στὸ καλύτερο, εἶναι τόσο φανερό ποῦ καμιά ἐξήγηση δὲ χρειᾶζεται.

Τὸ σύννεφο ἀκουμπᾶ τὸ Φάουστ ἐπάνω σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ψηλὰ γερμανικὰ βουνα καὶ παίρνει τότε τὸ σχῆμα μιανῆς γυναίκειας μορφῆς ποῦ ἔχει καταπληκτικὴ ὁμοιότητα μ' ἐκείνην ποῦ λίγο πρὶν εἶχε χάσῃ. Κι ὅσο βλέπει τὸ σύννεφο ποῦ ὀλοένα ὑψώνεται, ὡς ποῦ μόλις πιά τὸ ξεχωρίζει τὸ μάτι του, τὸ χαιρετᾶει σὰν νὰ εἶτανε ἡ ἐνσάρκωση κάθε χαρᾶς τῆς νιότης του, ποῦ εἶναι πιά ἀναγκασμένος νὰ τῆς πῆ τὸ ὑστερὸ χαιρε. Τώρα σοβαρώτερες ἐγνοίες καὶ ἀσχολίες τὸν προσμένουν καὶ γαλήνιος μ' ὅλη τὴν ἀνδρική ἀποφασιστικὴτητα στρέφεται στὸ μέλλον, ἂν καὶ ὄχι δίχως κᾶποια θλίψη καὶ πόνο γικτί ἔχασε κείνο ποῦ τόσο ἀγαποῦσε καὶ ποῦ ἀκόμη τόσο ἔμορφο παρουσιᾶζεται στὴ μνήμη του.

Ἡ τωρινὴ ὑψηλὸτατη διάθεση τοῦ Φάουστ δὲν ἀρᾶσει καθόλου στὸ Μεφιστοφελῆ. Αἰσθάνεται πῶς τὸ θῦμα του εἶναι ἔτοιμο νὰποσκικρήσῃ ἀπὸ τὴν ἐξουσία του, καὶ γι' αὐτὸ κζητᾶει νὰ τὸν δολώσῃ μὲ τὸ φάσμα πολιτικῆς δυνάμεως κ' ἐγκόσμιας δόξας. Μιὰ ὑψηλὴ θέση στὸ κράτος νομίζει πῶς θὰ τοῦ δώσῃ τὶς εὐνοϊκὲς εὐκαιρίες γιὰ ν' ἀποκτήσῃ ὑλικὲς ἀπολαύσεις καὶ τὴν τέλεια καλοζωία. Κ' ἐπειδὴ δὲν τὸ κατορθώνει νὰ πλανέσῃ τὸ Φάουστ μὲ τέτοια δολώματα, τοῦ λείει μὲ ἀγανάκτηση ὁ Πειρασμός, πῶς ὅλες του οἱ ὑψηλὲς προσπάθειες καὶ τὰ φλογερά του αἰσθήματα προέρχονται ἀπὸ καθαρὴ φαντασιολήξια του, γικατὶ βέβαια εἶνε ἀδύνατο πάνω στὴ γῆ νὰ λάβουν ὄστᾶ καὶ σάρκα ὅπου ὁ Φάουστ μ' ὅλη τὴ συνείδηση τῆς δυνάμεῃς του, τοῦ δίνει τὴν ἀπάντηση:

Καθόλου! αὐτὸς τῆς γῆς ὁ κύκλος
παράχει ἀκόμη τόπο γιὰ μεγάλες πράξεις
κᾶτι θαυμάσιο πρέπει νὰ ἐκτελέσω,
νοιώθω τὴ δύναμη γιὰ ἐνέργεια τολμηρή!

Αὐτὸ τὸ ἀξιοθαύμαστο ἔργον, ὅπου θέλει τώρα νὰ στρέψῃ ὅλη τὴ δύναμη τῆς θέλησης καὶ τῆς ἐνεργείας του, εἶναι τόσο μεγαλότεχνο, ποῦ ταιριᾶζει ἀλήθεια στὴν ἀποκτημένη του ὡς τώρα ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ περίσσεια. Τὸν Ὠκεανό, τὴν ἀπέραντη αὐτὴ καὶ τεράστια περιοχὴ, ποῦ φθείρει πάντα τὴν καρποφόρα γῆ, πέφτοντας ἄγρια μέσα στὴν ἐπικράτειά τῆς, αὐτὸν θέλει νὰ δαμάσῃ καὶ νὰ καθυποτάξῃ, θέλει νὰ βάλῃ φραγμὸ στὴ δυνάμη του, θέλει νὰ τοῦ ἀποσπάσῃ τὸ ἔδαφος ποῦ τὸ κᾶνῃ ἔρημο, ἄκαρπο κι ἀκαλλιέργητο ἢ ἄγρια μανία τῶν κυμάτων του, ἢ:

ἄσκοπη δύναμη στοιχείων ἀδαμάστων!

Είναι φανερό πώς ο ποιητής αντίς να μᾶς ἐκθέσῃ μ' ὅλη τὴ λεπτομέρεια τὶς διάφορες ὠφέλιμες ἐπιχειρήσεις τοῦ Φάουστ γιὰ τὸ συμφέρον τῆς ἀνθρωπότητας, διαλέγει μονάχα μιὰ μοναδικὴν πράξιν, ἡ ὁποία συμβολίζει ὅλες του τὶς διαθέσεις καὶ τὰ σχέδιά του. Αὐτὸ τὸ νόημα πρέπει βέβαιον νὰ δώσωμε, πῶς ὅτι ὁ Φάουστ ἐμψυχωμένος ἀπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Γκαίτε, ἀντιμετωπίζει τὰ ἄτακτα καὶ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα καὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ὕλικου κόσμου κ' ἔτσι μὲ κάθε νόμιμον μέσον βοηθᾷ τὴν πρόοδο τῆς ἐξελίξεως, μ' αὐτὴν ὅπου ἡ ἀνθρωπότης σίγουρα ἂν καὶ ἀργὰ βαδίζει πάντα σὲ μιὰ καλύτερη κοινωνικὴ κατάστασιν.

Ὁ Φάουστ βλέπει καθαρὰ πῶς γιὰ νὰ κατορθώσῃ τὸ μεγκλοφάνταχτό του αὐτὸ πρόγραμμα, πρέπει νὰ λάβῃ ἐνεργητικὸ μέρος στὸν πολιτικὸ βίον τοῦ ἔθνους, νὰ πάρῃ μιὰ ζηλευτὴ θέσιν γιὰ νὰ ἐξασκῇ μεγάλην ἐπίδρασιν, καὶ τοῦτο ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, μὰ γιὰ νὰ μωροῇ νὰ κἀνῃ τὸ καλὸ. Μ' αὐτὴ λοιπὸν τὴν πρόθεσιν, ἂν καὶ ἀντιστέκεται κάπως ὁ Μεφίστος, ἀποφασίζει νὰνεκκευθῇ στὸν πόλεμον, ποῦ εἶχε κορώσῃ ἴσα ἴσα τότε μεταξὺ τοῦ νομίμου βασιλέως καὶ ἐνὸς μνηστῆρος τοῦ θρόνου, μὲ τὸν ὁποῖον ἔχουνε ταχθῆ πολλοὶ ἐπαναστατημένοι ὑπήκοοι. Ὁ πόλεμος, σὰν μιὰ ἐνέργεια καταστρεπτικὴ ποῦ εἶναι καὶ ποῦ φέρνει διατάραξιν καὶ ἀνακοπὴν στὴν τακτικὴν καὶ κωνικὴν ἀνάπτυξιν, δὲν ταιριάζει μὲ τὶς ιδέας τοῦ Φάουστ, μολταῦτα προσφέρεται νὰ βοηθήσῃ τὸ νόμιμον βασιλεῖα, ὅσο ἀνάξιον καὶ ἂν εἴνε, γιὰ νὰ ξαναποκτήσῃ τὴ δύναμιν ποῦ τόσο ἄθλια μεταχειρίστηκε ὡς τὰ τῶρα.

Ὁ Φρ. Μπίσσερ εἶναι τῆς ιδέας (ποῦ ἴσως καὶ πολλοὶ θέλουσι συμμαρτυρῆσαι) πῶς τὸ δεύτερον μέρος τῆς τραγωδίας θὰ γένονταν πολὺ πρὸ ἀποτελεσματικόν, ἂν ὁ Γκαίτε ἀπαρνιότανε γιὰ τὴν ὥρᾴ τὴν ἀντιπάθειαν ἐκεῖνην ποῦ εἶχε γιὰ τὴν πολιτικὴν (ἀντιπάθειαν ζυμωμένην μ' ὅλην του τὴν πνευματικὴν ὑπόστασιν) καὶ ἄφηγε τὸν ἥρωά του νὰ ταχθῆ μὲ τὴ μερίδα ἐκεῖνην ποῦ ἡ νίκη τῆς θὰ εἶτανε ὠφελιμώτερη γιὰ τὸ καλὸ τῆς χώρας. Σὰν πατριώτης διορατικὸς καὶ μ' εὐγενεῖς προαιρέσεις, γεμᾶτος ἐθνουσιασμοῦ γιὰ κάθε τι ποῦ πιστεύει δίκαιον καὶ νόμιμον, θᾶβρισκε τότε ὁ Φάουστ ἀξιώτερον κύκλον ἐνεργείας γιὰ νὰ δείξῃ τὴν εὐεργετικὴν του ἐπίδρασιν, ὁ ρόλος του ποῦ εἶχε νὰ παίξῃ θὰ εἶτανε σπουδαιότερος καὶ σὰν ἐθνικὸς πρὸς εὐεργέτην θὰ ἔκανε φανερώτερη τὴ δύναμίν του. Εἰμποροῦσε πολὺ καλὰ νὰ παρατηρήσῃ πῶς ὁ μαλθακὸς καὶ ἡδυπαθὴς αὐτοκράτορας, ποῦ τὸδύλεπε πῶς φανερὰ πόσον τιποτένιος εἶτανε, δὲ θὰ μποροῦσε ποτέ, οὐδὲ μὲ τὸ μάταιον σχῆμα καὶ τὴν πομπὴν τῆς νομιμότητος, νὰ ὑψωθῇ ποτέ στὴν ἀξίαν κυριάρχου μεγάλου καὶ δίχως ἰδιοτέλειαν. Οἱ ἀκληρονομικοὶ γαίδαροι ὅπως ὠνόμαζε ὁ μέγας Νιπολέων τοὺς Βουρβόνους, δὲν μποροῦσαν οὔτε ἀέλεφ Θεοῦ νὰ σκεπάσουν ταυτιά τους κάτω ἀπὸ τὴν αὐτοκρατορικὴν λεοντῆν, καὶ οὔτε νὰ μιμηθοῦν τὴ φωνὴν καὶ τὸ παραστατικὸν τοῦ βασιλέως τῶν ἐρήμων. Οὔτε ὁ ἴδιος ὁ Γκαίτε, καθὼς τὸ δείχτει καὶ ἡ συνέχεια, μ' ὅλες του τὶς μοναρχικὰς συμπάθειαις, θέλει νὰ γελάσῃ

τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ὅσον ἀφορᾷ τις ἀναγκαῖες συνέπειες τῆς ἀνικανότητος αὐτοῦ τοῦ μονάρχου. Καὶ πραγματικῶς ἀμέτῳς μόλις νικήθηκεν ὁ μνηστῆρς τοῦ θρόνου—περισσότερο μὲ τῆ μαγικῆ τέχνῃ τοῦ Μερτίστου παρὰ μὲ τῆ στρατηγικῆ τοῦ Φάουστ—ξαναρρίχεται εὐθὺς πάλιν ὁ βασιλεὺς στὶς πρῶτες τοῦ ἄδυναμίας, στὴν ἀνισοθυσία καὶ τῆ ραθυμία. Ἡ πνευματικὴ του μὴδαιμόντης μολοντοῦτο βοηθᾷ τὸ Φάουστ νὰ πάρῃ τόσο μεγαλήτερη δύναμη ἐπάνω του, καὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ πραγματοποιήσῃ τὰ μεγαλότεχνά του σχέδια χωρὶς ν᾿ἔχη διόλου φόβο ἀπὸ τὴν ἀνάμιξιν καὶ τὴν ἐπέμβαση κανενὸς ἄλλου. Σὰν ἄρχοντας λοιπόν, ἂν κι ὄχι μ' ὄλους τοὺς τύπους, ἐνὸς λαοῦ ἐλεύθερου κ' εὐτυχημένου, μπορεῖ νὰ φθάσῃ τώρα ὁ Φάουστ στὸ ἀνώτατο σημεῖο ποῦ μπορεῖ ἄνθρωπος, ξεδιπλώνοντας ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἐσωτερικὰ τεράστια πλούτη ποῦ θηταύρισε στὸ μακρὸ διάστημα τῆς αἰσθητικῆς καὶ ἠθικῆς του μαθητείας. Πλερωμῆ ὁ Φάουστ γιὰ τὶς ὑπηρεσίας του ζητᾷ καὶ παίρνει ὄλους τοὺς γιγκλοὺς τοῦ βασιλείου, νὰ τοὺς ἔχῃ στὴν ἐξουσία του.

Ε'

Πολὺς καιρὸς ἔχει περάσει ξανά. Ὁ Φάουστ, ποῦ ἔφτασε πιά τὸ ὠρισμένο πλήρωμα ἡλικίας γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἔχει ἀποτελειώσῃ σ' αὐτὸ τὸ μεταξὺ τὸ μεγάλο του σχέδιο. Ἀπομάκρυνε τὸν Ὁσκάνο ἀπὸ τὰ παράλια, ἀνοίξε κανάλια γιὰ νὰ εὐκολύνῃ τὸ ἐμπόριο τὰ ταξείδια καὶ τὶς ἐμπορικῆς δοσοληψίαις τῆς χώρας μὲ τὸ ἐξωτερικόν. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Γκαϊτε τὸ λέει στὸν Ἔγκερμαν, τὸν λογαριάζει τὸ Φάουστ ἐκατὸ χρόνῳ ἀπάνω κάτω. Ὅμως ἴσως δὲν πρέπει νὰ τὸ πάρωμε αὐτὸ καὶ κατὰ γράμμα. Βασιτέται ἀκόμη καλὰ κ' ἔχει ὅλες του τὶς δυνάμεις καὶ πετάει ὁ νοῦς του ἀκόμη ζωηρὸς σὲ σχέδια γιγάντια γιὰ νὰ περισσέψῃ τὰ εἰσοδήματα τῆς χώρας.

Στὴν πρώτη σκηνῆ τῆς πέμπτῃς πράξεως μᾶς παρουσιάζει ὁ ποιητῆς ἕνα ἀντρόγυνο, δύο γεροντάκια, τὸ Φιλήμονα καὶ τὴ Βαυκίδα, πῶχουνη κοντὰ στὸ γιαλὸ πάνω σ' ἕνα λόφο ἕνα σπιτάκι κ' ἕνα κομματι χωράφι. Αὐτὸ τὸ μέρος θέλει σώνει καὶ καλὰ νὰ τᾶποχτήσῃ ὁ Φάουστ, καὶ πολέμησε μὲ κάθε τρόπο ὡς τώρα νὰ καταφέρῃ τοὺς γέροντας νὰ τοῦ τὸ πουλήσουν ἢ νὰ τ' ἀλλάξουν μ' ἄλλο μεγαλύτερο καὶ καλλύτερο σ' ἄλλη θέση. Μ' αὐτοὶ οὔτε νᾶκούσουν θένε καὶ μὲ πείσμα περιφρονοῦν τὴν προσφορά του. Αὐτὸ τὸ χῶμα, ποῦ ζήσανε τόσο εὐτυχημένα ὅλη τους τὴ ζωὴ τᾶγαποῦνε παρὰ κάθε τι, κι οὔτε μπορεῖ νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ νοῦ τους νὰ τὸ γωριστοῦνε. Ἐνας περιηγητῆς, ποῦ ἔλειπε πολλὰ χρόνια, ξαναγυρίζει πίσω καὶ πάει καὶ τοὺς βρίσκει στὴν καλύβα τους. Τᾶνοίγουν τὴν καρδιά τους καὶ τοῦ φανερώνουν τὴ θλίψη τους καὶ τὴν ἀγανάχτησή τους γιὰ τὶς πολλῆς καινούργιες μόδες ποῦ ἔχει φέρῃ ὁ καινούριος νοικοκύρης στὸν εἰρηνικὸ καὶ ἡσυχό τόπο τους.

Ἀπομάκρυνε καὶ χάλκσε τὰ πικρὰ σύνορα τῆς χώρας, ποῦ τὰ εἶχε πᾶρη τόσο ἀπ' ἀγάπη καὶ ἀπὸ συνήθεια τὸ μάτι, ἔχτισε προχώματα, ἀνοιξε τράφους καὶ κανάλια, καὶ ὅλα τὰ πάντα τᾶφρε ἀνω κάτω καὶ τοῦ; ἄλλαξεν ὄψι. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα ὅμως, μ' ὅλη του τὴ δύναμη καὶ τὰ πλούτη δὲν εἶναι εὐχαριστημένος, μόνον σχεδιάζει ἀκόμη νὰ βάλῃ χέρι καὶ στὴν ἰδιοκτησίαν τους. Ἡ γρῆνὰ μάλιστα ἢ θεοφοδούμενη ἔχει καὶ κᾶποτε καὶ ἄλλες ὑποψίες γιὰ τὸ Φάουστ. Εἶχε ἰδῆ φωτιὰς πᾶνῶθεν νύχτα πέρα καὶ πέρα στὸ γικλὸ, καὶ κνεὶς δὲν τῆς τὸ βγαίνει ἀπὸ τὸ νοῦ πῶς ἐκεῖνος, γιὰ νὰ φέρῃ σὲ τέλος τὸ θέμα του, ἔκανε ἀνθρώποθυσιὰς στοὺς ξένους θεοῦ;. Ὁ γέρος τῆς βέβαια δὲν τὰ πολυπιστεύει αὐτὰ καὶ μὲ γλυκὸ τρόπο περιγελεῖ τὶς μωρολογίαις τῆς γυναικὸς του. Ἐκεῖνη μὲ πείσμα ἐπιμένει σ' αὐτὸ ποῦ ξέρει, πῶς ὁ Φάουστ εἶνε ἀρχιμάγος καὶ δὲν καταλαβαίνει ἀπὸ καμμιά λογικὴ ἐξήγησιν. Τὰ καλὰ τὰ γεροντάκια σηκώνονται καὶ πᾶνε μὲ τὸν ξένο τὸν περιηγητὴν στὸ διπλὸν παρεκκλήσι, ὅπου τοῦς καλεῖ ἴσα ἴσα τότε ἢ καμπάνια τοῦ ἐσπερινοῦ, ἐπειδὴ ὅσο κι ἂν ἄλλαξεν οἱ καιροὶ αὐτοὶ μένουν πάντα πιστοὶ στὸν ἀρχαῖο τὸ θεό.

Μ' αὐτὸ τὸ ἄξιο καὶ τιμημένο γεροντικὸ ζευγάρι θέλησεν ὁ Γκαίτε νὰ παραστήσῃ τὸ ἀξιόλογο καὶ ἀξιούστατο συντηρητικὸ στοιχεῖο στὴν κοινωνίαν, ποῦ θέλει νὰ καταπολεμήσῃ τὰ πράγματα μὲ τὸ αἰσθημα καὶ δὲν ἐννοεῖ νὰ κλίνη γνώμην ἐμπρὸς στὴν καθαρὴν λογικὴν ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Τὸ κάθε τι πικρὸ, ποῦναι γραμμένο γιὰ νὰ στίσῃ, φαίνεται πάντα τόσο ὁμορφο! Οἱ πῖο γλυκὲς ἀναμνήσεις τῆς νιότης μας εἶναι δεμένες μαζί του, καὶ τὸ κινούμενο ποῦ ἐτοιμάζεται νὰ μπῆ στὴ θέση του, ἔχει ἕνα κρῦο κι ὄχι σίγουρο παρουσιαστικό. Ὁ τολμηρὸς ὁ νεωτεριστὴς ποῦ βάζει χέρι πάνω στ' ἀγιασμένα ἀπὸ τὸν καιρὸ καὶ θεάσματα πράγματα καὶ συστήματα εἶναι ἐχθρὸς προσωπικός, ποῦ δὲν μπορεί παρὰ νὰ κρύβουν ὀπισθοβουλία καὶ ἰδιοτέλεια οἱ σκοποὶ του—σκοποὶ ἐπικίνδυνοι πάντα γιὰ τὴν ἡτυχίαν τοῦ κοινοῦ. Ἡ συντηρητικὴ τάξιν δὲν μπορεί νὰ τοῦ δώσῃ ποτὲ δικίον κι ὡς καὶ τὸ καλὸ ποῦ κάνει ἀκόμα καὶ γι' αὐτὸ εὐρίσκει νὰ πῆ πῶς δὲν ἔγινε μὲ καθαρὰ χέρια καὶ μὲ τίμιον τρόπο. Ἡ δικὴ μας καθενὸς γωνιά, ἢ καλόβλητη γωνιά μας πάνω στὸ πατρικὸ χῶμα, εἶναι πῖο κοντὰ πάντα στὴ ψυχὴ μας παρὰ τὸ γενικὸ καλὸ τῆς κοινωνίας ὀλάκερης. Πεισματωμένοι δὲ θέμε νὰ παραδεχθοῦμε πόσο εἶναι δυνατὸ τὸ ρεῦμα ποῦ συνεπαίρνει μαζί του καὶ σπρώχνει βίαια τὸν κόσμον πρὸς τὰμπρὸς καὶ μπρόπιστοι λέμε πῶς τάχα μπορούμε νὰ ποῦμε στο κῶμα στάσου καὶ θὰ ἀτάθῃ καὶ δὲ θὰ μᾶς συνεπάρῃ ἀλύπητα καὶ μᾶς βουλιάξῃ μαζί μὲ τὴν πατρικὴ γωνιά μας, μαζί μ' ὅ,τι ἔχαποῦμε, μαζί μὲ τὰ ὅλα μας. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα δὲν ἔχομε κι ἄδικο πάνω σ' αὐτὸ ὅλοι μας εἴμαστε ἀνθρώποι τοῦ καλοῦ, σὰν τὸ Φιλήμονα καὶ τὴ Βαυκίδα, ποῦ ζητοῦμε μονάχα τὸ δικαίωμα νὰ περάσωμε τὴ ζωὴ μας μέσχα στὸ δικὸ μας τὸν

κρυφώνα, ποῦ εἴμαστε τόσο εὐχρησθημένοι, χωρίς νὰ μᾶς χαλοῦν τὴν ἡσυχία μας οἱ καιροὶ πᾶλλὰζοῦν.

Αὐτὴ τὴν κατάσταση ὅσο σκληρὴ κι ἄδικη ἂν φίνεται πῶς εἶναι γιὰ μερικούς ξεχωριστά, τὴν ξαναρχίζει κάθε τόσο ταχτικὰ ἢ ἱστορία. Αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος, βαθιὰ θεμελιωμένος νόμος, ὅπου κάνει νὰ ξανακαινουριώνει παντοῦνὰ τὸ μεγάλο τῶμα τῆς ἀνθρωπότητος· κάθε νεκρὸ κι παλιωμένο ὑλικὸ πάει στὴν πάντα καὶ μπαίνει στὴ θέση του ἄλλο καινούριο καὶ ζωντανό. Ὁ ἀτέλειωτος δόλιχος τῆς προόδου — ὅπως μπορούμε νὰ ποῦμε μὲ μιὰ κοινοτοπία—στρώνεται μὲ τὰ πτώματα τῶν ἀθῶων θυμάτων ποῦ μπιστεύουνταν περισσότερο στὸ αἰσθημα παρὰ στὴν ἀλήθεια καὶ ποῦ τὸ μόνο ἄδικο ποῦ ἔχουν εἶναι πῶς ἀπὸ πολὺν καιρὸ τῶρα πέθαναν καὶ πᾶνε.

Ἐμένα καμιά σχεδὸν ἀμφιβολία δὲ μοῦ μένει πῶς ὁ Φάουστ μονάχα μὲ τὴ συμβολικὴ του ιδιότητα, σὰν παραστάτης τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους ποῦ εἶναι, δίνει τὴ διαταγή, στὴν ἀκόλουθον σκηνή, νὰ διώξουν διὰ τῆς βίας τὸ Φιλήμονα καὶ τὴ Βαυκίδᾶ ἀπὸ τὴν ἰδιοκτησία τους. Γι' αὐτὸ λοιπὸν χρωστοῦμε νὰ μὴ βιαστοῦμε νὰ βγάλουμε κανένα συμπέρασμα γιὰ τὸν προσωπικὸ του χαρακτήρα. Λίγη παραπάνω προσοχὴ στὸ κείμενο μᾶς βοηθεῖ νὰ βγάλουμε τὴν ὀρθὴ ἐξήγηση ποῦ χρειάζεται. Ὁ Φάουστ βέβαια θὰ προτιμοῦσε κι' αὐτὸς νὰ μὴ βλάψῃ οὐδὲ νὰ ξεταιριάσῃ τὸ γεροντικὸ τὸ ζευγάρι. Εἶναι ὅμως ἀπαραίτητο γιὰ τὸ μεγάλο του τὸ σχέδιο νὰ σχισθῇ μιὰ βίγλα ἴσα ἴσῃ ἐκεῖ πάνω ποῦ ὑψώνεται σκεπασμένος μὲ φλαμουριές ὁ λόφος τῶν γέροντων καὶ στὴν κορφήν του τὸ παρεκκλησι μὲ τὶς βροντερές του καμπάνες. Ὁ Μεφιστοφελῆς ποῦ τοῦ ἀναθέτει νὰ ἐκτελέσῃ τὴν προσταγὴν του, παίρνει τὸ πρᾶμα καταπῶς τὸ συνειθίζει αὐτὸς, καὶ βάζει φωτιά στὴν καλύβα καὶ στὸ ἐκκλησάκι. Ὁ Φιλήμων καὶ ἡ Βαυκίς ἀντιστάθηκαν ὡς τὸ τέλος μ' ὅλη τους τὴν ἀπόγνωση καὶ τὴ στιγμὴ ποῦ φούντωσε πιά ἡ φωτιά πεθαίνουν ἀπὸ τὴ φρίκη τους.

Κλίνω νὰ πιστέψω πῶς κι αὐτὸ ἔχει κάποια βαθύτερη σημασία. Ἐνας ἐφευρέτης δὲν ἀντιλαμβάνεται ἀπαρχῆς τὴν ἐπαναστατικὴ δύναμη τῆς ἀλήθειας ποῦ ἔφερε στὴ μέση. Ὁ κοινωνικὸς μεταρρυθμιστὴς δὲ ξεχωρίζει καθαρὰ καὶ σ' ὅλο της τὸ πλάτος τὴ ἀπαραίτητη λογικὴ τῶν γεγονότων, τὰ ὅποια, μὲ τὸ εὐεργετικὸ του σχέδιο ποῦ ἐτοίμαζε μ' ὅλη τὴ φλογερὴ ὀρμὴ τῆς ψυχῆς του, ἔχει βάλῃ σὲ κίνηση. Ὁ Φάουστ παρηγοριέται ἐλπίζοντας σίγουρα πῶς δὲ θὰ περάσῃ πολὺς καιρὸς καὶ θὰ τοῦ χρωστοῦνε καὶ χάρη ἀκόμα ὁ Φιλήμων καὶ ἡ Βαυκίς ποῦ τοὺς στάφνισε κι ἀθελάτους σὲ μεγαλύτερη καὶ πλουσιώτερη ἰδιοκτησία, ὅπου θὰ περνοῦσαν τὶς τελευταῖες μέρες τῆς ζωῆς των μὲ καλοπέραση καὶ μ' ἀφθονία. Ἄμα μαθαίνη τὸ θάνατό του γίνεται ἔξω φρενῶ, καταριέται τὸ κακούργημα καὶ ζητᾷ νὰ βγάλῃ ἀπὸ πάνω του κάθε εὐθύνη γιὰ τὸ κακὸ ποῦ γένηκε. Καὶ μ' ὅλα ταῦτα αὐτὸς στάθηκε, καὶ δίχως ν᾿χρη τέτοια πρόθεση, ἢ ἀφορμὴ τοῦ

λαιμού των. Ἐνῶ τώρα, κατὰ τὰ μετάνυχτα, στέκεται ἔξω στό λικκωτό τοῦ παλατιοῦ του καί μέ συντριβή καί μετάνοια κοιτάζει τή φωτιά, ποῦ φλογοβολαί ἀκόμα ἀδύνατη ἀνέμεσα στρῶς κκπνοῦς καί τὰ ἐρείπιχ, βλέπει τέσσαρα φντᾶσματα, τέσσερεις ἀσπρομάλλες γυναῖκες — τή Μέρμινα, τήν Ἐνδεια, τή Χρεία καί τήν Ὀφειλή — νά πετοῦνε μπρός του. Ἀποτραχίζεται μέσα στό παλάτι καί κλείνει τίς πόρτες, μὰ ἡ Μέρμινα γλυστράει καί μπάνει μέσ' ἀπό τήν κλειδαρότρυπα· οἱ ἄλλες τριγυρνοῦν καί φέρνουν βόλτες ὄξω ἀπ' τὸ παλάτι, χωρίς ὅμως νά μπορούν νά βροῦν τήν εἴσοδο. Ἐξεχωριστὰ πρέπει νά σημειωθῆ ἐδῶ πῶς ὁ Γκαῖτε κλείνει ὄξω τήν Ὀφειλή. "Ἄν τὸ πάρομε τὸ Φάουστ ἔτσι ἀπλῶς σάν ἄτομο, ποῦ ἔχει ἐπὶ τέλους καταπατήτη τὰ δικαιώματα τοῦ πλησίον, δὲν εἶναι βέβαια ἀνεύθυνος κι ἀκατηγόρητος. Σάν ἀντιπρόσωπος ὅμως ποῦ εἶναι τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, εἶναι παρχγγελιοδόχος καί δίχως νά τὸ ἔχη τέλεια συνείδηση μιανῆς ὑψηλότερης δύναμης, εἶναι ἐκτελεστής ἐνός ἀφευκτου νόμου, καί ἔτσι χρεωστᾶ φυσικά ὁ ποιητής νά τὸ παραστήση δίχως εὐθύνη. Ἡ Μέρμινα ὅμως ποῦ συνοδεύει στό δρόμο του κάθε ἀνθρωπο, καί τὸν ἰσχυρό καί τὸν ταπεινό, ἔρχεται τέλος καί στό Φάουστ, γιὰ νά ἐτοιμάσῃ τὸ δρόμο στὸν ἀδελφότης τὸν θάνατον. Τοῦ κάκου πολεμᾷ ὁ Φάουστ νά τήν σπρώξῃ μακριά του· μέ τήν ἡρεμὴ καί καθαρὴ του κρίση ζητάει νά τήν ξεκολλήσῃ ἀπὸ πάνω του, μὰ στό τέλος δὲ μπορεῖ παρὰ νά κλίνη τήν κεφαλή του. Ἡ Μέρμινα φυσάει μέσ στα μάτια του καί τὸν στραβώνει· μ' ἄλλα λόγια εἶναι ἀνθρωπος θνητός καί δὲν μπορεῖ μ' ὅλη τὴ δύναμη τῆς θελήσεως ἀντισταθῆ στό φυσικό τέλος ποῦ σιμοντεῦει. Τὸ στερνὸ τὸ ξέσπασμα ὅλη τῆς πνευματικῆς του ἐνεργητικότητος τοῦ ἔχει ἐξαντλήσῃ τίς φυσικὲς του δυνάμεις, ὅπως ἡ φλόγα ποῦ τρώει τὸ κερί. Μολαταῦτα τὸ θάρρος μένει ἀλύγιτο ἀκόμα. Μιὰ μεγάλη ἐπιχείρησι, ποῦ τήν ἔχει στήν καρδιά του, ἀπὸ πολὺν καιρό, δὲν τὸν ἀφήνει ἥσυχο καί πρέπει νά τὴ βιάσῃ, ὅσο ὑπάρχει ἀκόμα καιρός. Φέρνοντας γιὰ μιὰ στιγμή μπρός στό νοῦ του ὀλάκερη τήν περασμένη ζωὴ, γιὰ ἓνα μονάχα βρίσκει ἀφρημὴ νά λυπᾶται καί νά μετανοῇ, πῶς ἀντὶς δηλαδὴ νά ἐμπιστευθῆ στήν ἀργὴ μὰ καί σίγουρη πρόοδο τῆς φύσεως, ζήτησε τὴ βοήθεια τῆς μαγείας, καταράσθηκε τὸν κόσμο κ' ἔδесе τὸν ἑαυτό του μέ τίς καταχθόνιες δυνάμεις. Τώρα στέκεται ἐμπρός του, σὰ δοξασμένο στεφάνωμα τῆς πολύχρονης ζωῆς του, τὸ ἰδανικὸν ἐνός ἀγνοῦ κ' ἐλεύθερου ἀνθρωπισμοῦ :

Νᾶστεκα, Φύση ! σάν ἀνθρωπος μονάχα ἐμπρός σου,
ἔτσι θᾶξιζε τὸν κόπο νᾶταν κανεῖς ἀνθρωπος !

Εἶχεν ἀρχινήσῃ τὴ σταδιοδρομίαν του μέ μιὰ τιτανικὴ θέλησι καί φλογερὴ ἀποθυμὴ νά φτάσῃ ἐκεῖνο ποῦ δὲ φτάνεται, μέ μιὰ ἀνυπόκριτη καταφρόνησι

για τὴν περιορισμένη μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μὲ μὴν ἄγρια προσπάθεια γιὰ νὰ ξεπηδήσῃ τὸ σύνορο τῆς ἀνθρώπινης φύσης. Τώρα ἐκεῖνο ποῦ ἄλλη φορὰ ἐχτιμοῦσε τόσο λίγο, ἔχει πάρῃ στὰ μάτια του μιὰ ξεχωριστὴ ἀξία καὶ ὁμορφιά. Τώρα τὸ νὰ εἶναι ἀνδρας ὁ ἀνθρωπος, ἀξίζει γι' αὐτὸν περισσότερο παρὰ νὰ εἶναι θεός. Ἀφόντας ἄρχισε νὰ ζῆ φανερώτερα καὶ κατηγορηματικώτερα στὶς βεβαιότερες χώρες τῆς ψυχῆς του, ἢ εὐτυχία καὶ ἢ ἀνάπτυξη ποῦ μπορεῖ νὰ φτασῇ ὁ ἀνθρωπος. τοῦ φαίνονται πράγματα θετικῶς ἀτέλειωτα καὶ ἀπερίοριστα. Ὁ κόσμος ἔγινε μέσα στὰ χέρια του ἓνα μέδιον καλόπλαστο καὶ εὐκολοσχημάτιστο ποῦ πρόθυμο νὰ τὸν ὑπακούῃ ρυθμίζεται σύμφωνα μὲ τὴν δυνατὴ του σκέψη. Τὸ καλοπροαίρετό του ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, περυσιάζει ἐμπρός του καινούριο ἰδανικὸ τρυφερῆς καὶ βελούχου εὐτυχίας, ποῦ ῥίχτει νέο φωτιστέφανο στὴν ὑπαρξή του· ὄχι πιὰ ἡ ξώδεξη καὶ λαχανιασμένη εὐχαρίστηση ποῦ δίνουν τὰ ἐκανοποιημένα πάθη, μὰ μιὰ ἡρεμὴ καὶ ὑψηλὴ χαρὰ, ποῦ κάνει νὰ δονοῦνται. ὅπως αὐτὴ ξέρεῖ, οἱ βαθύτατες χορδὲς καὶ ἴνες τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ τέτοιον ψυχικὴ διάθεση ποῦ βρίσκεται, κλίνει νὰ θεωρήσῃ τὴ ζωὴ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος ἀσήμαντη καὶ δίχως ἀξία :

Τῆς γῆς ἔχω ἀρκετὰ τὸν κύκλο γνωρισμένα,
τὰ πέρα ἐκεῖ μᾶς εἶναι ἐμποδισμένα·

Τρελλός, ποῦ ἐκεῖ τὰ μάτια μισοκλείοντας στρέφει
καὶ νεῖρεται τοὺς ὅμοιους τοῦ πέρ' ἀπ' τὰ νέθη !

Ἡ ἀνδρική αὐτὴ καὶ ἀποφασιστικὴ βιωτικὴ σοφία ἀποδιώχτει τὴ Μέρμηνα. Ὁ Μεριστοφελῆς ὅμως γνωρίζοντας πῶς πλησιάζει πιὰ τὸ τέλος, προσκαλεῖ τοὺς Λεμούρους (νεκρικὰ φαντάσματα) νὰ τοῦ παρασταθοῦν ποῦ θὰ λάβῃ τὴν ἀνάγκη τους, κι αὐτοὶ μὲ τὴν προαίσθησή τῆς νίκης των, ἀνοίγουν ἀπὸ τώρα τὸν τάφο τοῦ Φάουστ, κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρα τοῦ παλατιοῦ του. Ὁ γέροντας ἀκούει τίς ἀξίνες νὰ χτυποῦν, καὶ πάει ὁ νοῦς του στὴ μεγάλη του ἐπιχείρηση, καὶ βγαίνει ὄξω πασπατεύοντας τοὺς τοίχους καὶ τίς πόρτες, γιὰ νὰ δώσῃ προσταγὰς καὶ παραγγελίες. Ἐνας μεγάλος βουρκότοπος, κάτω ἀπὸ τὸ βουνό, ποτίζει ὀλόγουρα τὸν ἀγέρα μὲ μολυσμένες ἀποφορές, καὶ κάνει ἔτσι μιὰ μεγάλη ἐκτασὴ τῆς χώρας ἀκατοίκητη. Ἀπὸ πολλὸν καιρὸ τώρα τὸ εἶχεν ὁ Φάουστ στὸ νοῦ του νὰ ξεράνῃ αὐτὸν τὸ βουρκο. Βλέπει ἀπὸ τώρα μὲ τὸ νοῦ του τὰ καλὰ καὶ τὰ κέρδη ποῦ ἔχει νὰ βγοῦνε ἀπὸ παντοῦ, ἐκεῖ ποῦ τώρα βασιλεύει ἐρήμωση καὶ ἀφορία. Κ' ἔτσι ἀφοσιωμένος κι ἀπορροφημένος μὲ τὰ σχέδιά του, δὲ γνωιάζεται καθόλου γιὰ τὴ θέση ποῦ βρίσκεται τὸ κόρμί του, μόνον ἀφίνει ἐλεύθερη τὴ φαντασία του νὰ τρέχῃ· ἐδιπλώνονται ἐμπρός του τὰ μέλλοντα, ὀράματα τερπνότατα ἀκλουθοῦν τὸ ἓν τ' ἄλλο, καὶ ὅλα αὐτὰ τοῦ δείχνουν σὲ μιὰ προφητικὴ προαίσθησή του; εὐλογημένου; κερπὸς τῶν κόπων των καὶ τῆς

εργασίας του, όχι για τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ για τὶς γενεές π' ἀκόμα δὲν ἔχουν γεννηθῆ, Φαντάζεται ἕνα ἐλεύθερο λαὸ νὰ κἀθεται σὲ μιὰ χώρα ἐλεύθερη, ὅχι μὲ ἀκαματωσύνη καὶ αὐτοϊκανοποιημένη ἀσφάλεια, ἀλλὰ περιτριγυρισμένο πάντα ἀπὸ κινδύνους, ποῦ ξυπνοῦν τὶς καλύτερες δυνάμεις τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἐνεργητικότητος τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸν κἀνουν δραστήριο καὶ ἑτοιμο γιὰ κάθε ἀγῶνα :

« Ἀνοίγω ἐκτάσεις γιὰ πολλές μυριάδες, νὰ κατοικοῦν ὄχι βέβαια ξέγροιστοι ὀλοτελα, μὰ μὲ λεύτερη ἐνεργητικότητα. Οἱ κάμποι πράσινοι καὶ καρπεροὶ Ἀνθρωπος καὶ κοπάδια ὅμοια καλοβολεμένοι στὴν καινούργια χώρα ! Στὰ μέσα ἐδῶ ἕνας παραδεισιος τόπος, δεῶ ἐκεῖ ἄς ἀφρομανίξῃ τὸ κῦμα ὡς τοὺς ὄχτους· καὶ ἂν λιχουδεύεται νὰ πέσῃ μέσα μὲ δύναμη, γίνεταί μ' ὄρμη ὀλος ὁ λαὸς νὰ κλεισῇ τὰ ἀνοίγματα. Να! σ' αὐτὴ τὴν ιδέα ἔχω δοθῆ ὀλάκερος, αὐτὸς εἶναι τῆς σοφίας ὁ τελευταῖος σκοπός : Ἐκεῖνος μονάχα ἀξίζει τὴν ἐλευθερία ὀπως τὴ ζωὴ ποῦ μπορεῖ κάθε μέρα νὰ τὴν κατακτᾷ· κ' ἔτσι περνᾷ, ἀνάμεσα σὲ κινδύνους, τὸ παιδί ἐδῶ, ὁ ἀντρας καὶ ὁ γέρος τὰ γενναῖα του χιόνια. Τέτεια χιλαλοὴ νᾶβλεπα νὰ στῆκῃ σ' ἐλεύθερο ἔδαφος μ' ἕναν ἐλεύθερο λαὸ! τότε θᾶλεγα σὲ κείνη τὴ στιγμή : ὦ, στάσου λοιπόν, εἶσαι τόσο ἔμορφη! τὸ ἔχρος τῶν γῆτων ἡμερῶν μου δὲ θᾶ χαθῆ ὀλοτελα μέσα τοὺς Αἰῶνες.—Μὲ τὸ προαισθημα μιᾶς τέτοιας ὕψηλης εὐτυχίας, ἀπολαβαίνω τώρα τὴν ὕπερτατη Στιγμὴ »

Ὁ Φάουστ ἔχει προφέρει τὴ μοιραία τὴ λέξη (βλέπ. Α' μέρος, στ' ἔχ. 1345—53.) Τὸ συμβόλαιο, ποῦ ἔκλεισαν μὲ τὸ Μεφιστοφελῆ, ἔχει ἐκπληρωθῆ, σύμφωνα τουλάχιστο μὲ τοὺς τύπους, ἂν ὄχι καὶ μὲ τὸ πνεῦμα του. Ὁ Φάουστ πέφτει νεκρὸς καταγῆς, οἱ Λέμουρες τρέχουν καὶ τὸν σηκώνουν καὶ παραδίνουν νὰ φυλάξῃ τὸ θνητό του μέρος ἢ μάννα ἢ γῆς, ποῦ τόσο πάντα ἀγάπησε ἐκεῖνος. Σύμφωνα μὲ τοὺς τύπους τὸ στοίχημα τὸ κέρδισεν ὁ Μεφιστοφελῆς, στᾶλήθεια ὅμως τ' ἔχει χάσει. Ἡ ὕπερτατη Στιγμὴ τῆς εὐτυχίας ἔφτασε γιὰ τὸ Φάουστ, ὄχι ὅμως μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Μεφιστοφελῆ, ἀπεναντίας χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ αὐτός. Ὅχι ἀπὸ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ὕλικῶν του ἐπιθυμιῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν καθαρὴ καὶ ὕψηλὴ χαρὰ ποῦ τοῦ δίνουν οἱ εὐχῆς καὶ εὐλογίες ἐκείνων ποῦ τοὺς εὐεργέτησε χωρὶς καμιά ἰδιοτέλεια. Ἀπὸ ἕνας «εὐδαιμονικός» ποῦ εἶτανε καὶ ποῦ ζητοῦσε τὴν ἐγωιστικὴν εὐτυχία ἔχει γίνῃ μὲ βαθμιαία καὶ ἀνεπαίσθητη πρόοδο, ἐκεῖνο ποῦ ὀνομάζει ὁ Σπέντζερ «ἀλτροῦιστής» δηλ. μεγαλόψυχος δουλευτῆς τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ. Εἶναι τώρα ὁ εὐγενέστατος τύπος τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, ὀπως τὸν παραδέχεται καὶ τὸν ἔνοεθ' ὁ Γκαῖτε, καὶ ποῦ μᾶς παρασταίνει τὴν πνευματικὴν του ἱστορία, σ' ὀλα τῆς τὰ στάδια τῆς ἐξελιξῆως ὀπως ἀκλουθᾷ τὸ ἕνα τὸ ἄλλο. Τὸ ἀπαραίτητο συμπέρασμα εἶναι αὐτό, πῶς ὁ ἀνθρωπος, μὲ τὴν ιδέα τοῦ Γκαῖτε, εἶναι σὲ θέση μόνος του καὶ χωρὶς κανέναν θαῦμα οὔτε καμιά

ἐπέμβαση «ἐκ τῶν ἄνωθεν» νὰ πραγματοποιοῖ τὴν ἀπολύτρωση καὶ τὴ μακαριότητά του.

Ἡ τελικὴ σκηνὴ ἔχει χαρκιτῆρ ὄλω; διόλου συμβολικὴ, καὶ φαίνεται πῶς ὁ ποιητὴς τὴν ἐνεπνεύστηκε ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν κάποιου μεσαιωνικοῦ «Θαύματος» εἴτε θρησκευτικῆς παραστάσεως. Ἄν καὶ, χωρὶς νὰ τὸ θέμε, νομίζομε πῶς δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ τέλος ποῦ ἔπρεπε νὰ περιμένουμε ἀπὸ ἓνα κέτοιο ὑψηλὸ ποίημα, ὅμως ἄλλο τόσο τολμηρὸ θὰ τὸ θεωρούσαμε νὰ φανταστοῦμε ἓν ἄλλο. Πραγματικῶς, ὑπάρχει κάτι τι τὸ φαντασμαγορικὸ καὶ θεατρικὸ σ' τὴν παράταξιν τῶν οὐρανίων στρατιῶν, καὶ δὲ μπορούμε ν' ἀρνηθοῦμε πῶς οἱ ὀλιγόστιχοι ἐκεῖνοι δακτυλοσπονδαῖκοι χοροὶ, μ' ὄλο τὸν αἰθέριο τὸ ρυθμὸν τους, κατανατοῦν στὸ τέλος κάπως μονότονοι. Μολαταῦτα ἡ σκηνὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ βαθειὰ νοήματα, καὶ τὰ ἐλαφρόπτερα μέτρα, ποῦ μόλις φαίνεται πῶς γιρίζουν τὴ γῆ, μᾶς γεμίζουν μ' ἓνα αἶσθημα τοῦ Ἀπειροῦ, ποῦ βέβαια τὸ ἤθελε ἀποκλείσει τὸ βαρὺ καὶ αὐστηρὸ φιλοσοφικὸ δούλεμα. Μ' ἓνα ἄλλαγμα καὶ μὲ μιὰ μεταστροφὴ τοῦ μελωδικοῦ ρυθμοῦ φαίνεται σὰν νὰ μᾶς ἀνοίγονται μακρυνές κι ἀστραφτερές ἀπόψεις μακαρίων ὄντων, καὶ αὐτὸς ἀκόμα ὁ μυθολογικὸς διάκοσμος, ποῦ εἶναι ἐντυμένη ἡ σκηνή, εἶναι παραγεμισμένος ἀπὸ ἓν πλῆθος ἐνθυμήματα καὶ ἐξηγήσεις γιὰ πράγματα ποῦ φαίνεται νὰ παῖται ἀκόμη κάποια ὑψηλότερη λογικὴ, παρὰ τοῦ Χρόνου καὶ τοῦ Χώρου.

Ὁ Μεριστοφελῆς, ποῦ φυσικὰ δὲν εἶταν σὲ θέση νὰ καταλάβῃ τὴ φύσιν τῶν ὑψηλῶν συναισθημάτων τοῦ Φάουστ, πιστεῖει στὰ σωτῆρά του πῶς κέρδισε τὸ στοίχημα, καὶ στέλνει τὰ κταχθόνιά του πνεύματα γιὰ νὰ διεκδικήσουν τὰ δικαιώματα τῆς κυριότητος ποῦ ἔχει πάνω στὴ ψυχὴ τοῦ Φάουστ. Ἔττανε ὠρισμένο στὸ συμβόλαιόν τους πῶς, ὅταν ὁ Φάουστ ἀθὰ κείτονταν ἀτάραχος, πάνω στὴν κλίνη τῆς ἀνακύψεως) ἀντὸν παραπλάνοσε ὁ διάβολος μὲ ψεύτικες κολλακεῖες καὶ τὸν δολοφόνεσε μὲ πλούσιες ἀπολαύσεις τόσο ποῦ χορτάτος καὶ αὐτοκάματος νὰ ἔχανε κάθε δύναμιν γιὰ ὑψηλότερη προσπάθεια—τότε μονάχα ἤθελεν ἀνήκη στὸν ἀντίδικον. Μὰ εἶδαμε πόσο νικῆθηκε σ' ὅλη τὴ γραμμὴ πέρα καὶ πέρα ὁ Μεριστοφελῆς, μ' ὅλες τὶς προσπάθειές του γιὰ νὰ παραστρατίσῃ τὸ Φάουστ καὶ νὰ τὸν φέρῃ σ' αὐτὴ τὴν κτατάστικην, καὶ πῶς αὐτὸς, νικητὴς ὡς τὸ τέλος, κατάρθωσε νὰ φυλάξῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἐλεύθερου προορισμοῦ τοῦ ἀπ' ὅλες τῆς παγίδος ποῦ σοφίστηκεν ὁ πειρασμὸς γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὸν ὄλεθρόν του. Κ' ἔτσι εἰμῆς τὸ ξέρουμε ἀπὸ πρὶ ποῖο τέλος θὰ λάβῃ ὁ πόλεμος ἀνάμεσα στοὺς ἀγγέλους, ποῦ ἔρχονται ἀπὸ τὸν οὐρανὸν γιὰ νὰ πάρουν τὴ ψυχὴ τοῦ Φάουστ, κι' ἀνάμεσα στοὺς δορυφόρους τοῦ Δαίμονα. Ὁ Σατανᾶς δὲν μπορούσε νὰ εἶχε καμιὰ ἐξουσίαν ἐπάνω του, γιὰτι ἀπὸ κάθε μεριά εἶναι μύριες μυριάδες φορὲς μακρυνὰ ἀπὸ τὴν Ἠθικὴν, ποῦ ἀντιπροσωπεύει αὐτὸς. Καὶ γι' αὐτὸ τόσο

λίγο μπορούσε να πάη στον Άδη, όσο μπορεί ένα μπικλόνι γεμάτο από άριον άέριο να πέση κάτω στη γη.

Κ' έτσι ανυψώνεται ή ψυχή του Φάουστ από τη γης όλο και πιο πάνω ανάμεσα από τις διάφορες σφαίρες της ούράνιας κκκαριότητας. κι αυτό τó ανέβασμα παρασταίνεται συμβολικά με τους τρεις άγιους άνωχωρητές, με τις διάφορες άγγελικές στρατιές με τις Μετανοούσες και με τάγια βρέφη (τά γεννημένα τά μεσάνυχτα βρέφη) που άπκντξ στο δρόμο του. 'Ο πρώτος άνωχωρητής, που μένει στο χαμηλότερο μέρος του Άγιου όρου, ο Pater exstasticus, στριφογυρνάει άνήσυχος πάνω κάτω, τώρα έξω νού από τις όπτασίες της ούράνιας άγιωσύνης, και τώρα πολεμώντας με τις έπιθυμίες άκόμα της ύλικής του φύσεως που δέν εδάμασεν ολότελα. 'Ο δεύτερος, ο Pater profundus, γνωρίζει κι αυτός μέσα του τη δύναμη των γηίνων του παθών, που δέν καγώρθωσεν άκόμα τελειωτικά να τά νικήση· όμως τον συνεπαίρνει μέτανε τó συνκίσθημα της «παντοδύναμης έγάπης που τά πάντα πλάθει, τά πάντα τρέφει.» 'Ο Pater seraphicus παρασταίνει την άνώτατη βαθμίδα του ανθρώπινου ήθικου είναι· άγια ειρήνη βασιλεύει μέσα του· ή ψυχή του είναι κηχαρισμένη από κάθε ανθρώπινο ρυπο. 'Υψηλότερη όμως άκόμα κατάσταση πνευματικής ύπάρξεως μξς παρασταίνεται με την ούράνια παραφορά του Doctor Marianus. Οι άγγελοι τέλος που πετούν στην ύψηλότερη άτμοσφαιρα, φέρνοντας τó άθύνατο μέρος του Φάουστ διακλαλούν θριαμβευτικά τη σωτηρία του.

'Απάνωθέ τους στέκεται ή Mater gloriosa και την άκλουθούν γύρω της ένα πλήθος άγιες Μετανοούσες· κι ανάμεσα σ' αυτές που ζητούνε τη μεσιτεία της για τη σωτηρία, παρούσιάζεται και μια «που όνομάζονταν κάποτε Γκρέτχεν» και παρακαλάει με πιο θερμή εκείνη, που της άνοιξε μια φερά την καρδιά της στις πικρότερες ώρες της άγωνίας της. Τó μέτρο εδω καθώς και τά λόγια άκόμα μξς θυμίζουν ζωηρότατα την περίσταση εκείνη και κίνον άκόμα περισσότερο χτυπητή την αντίθεσι:—

Neige, Neige,
Du Ohnegleiche... κτλ.

'Ο έρωσ εδω είναι μια πραγματική πνευματική δύναμη που δύο πνευματικές ύπάρξεις τις πέρνει κυριολεκτικώς τη μια κατά την άλλη. Και θα θυμηθούμε άμέσως τη θεωρία του Σβεδενμπόργκ, πώς στον άλλο κόσμος ή όμοιότητα και ή διαφορά των πνευματικών καταστάσεων φανερώνεται σα μια προσέγγιση και μια άπομάκρυνση. 'Ο Γκαίτε κι από πολλά άλλα μέρη εδω φαίνεται πώς είχε κάμη στενώτερη γνωριμία με τά συγγράμματα του Σουηδού μυστικιστού, όπως π. χ. εκεί που κατεβαίνουν τάγια βρέφη μέσα στα μάτια του πατρός Σεραφεικού και

ξεχωριστά εκεί όπου ο Χορός αυτών των βρεφών θεωρούντες το Φόουστ προαισθάνεται την ενεργητικότητα που μέλλει να φανερώσει και στον ουρανό, μαθαίνοντας τους ότι αυτά δεν πρόφτασαν να μάθουν, αφού πέθαναν την ώρα που γεννήθηκαν, χωρίς καν νύχτιση να ξετυλίγεται όλη η δύναμη που έφερναν μέσα τους. Αυτό λοιπόν το φύτρο του ανθρωπισμού θα επιμεληθεί και θα θρέψει ο Φόουστ για να το φέρει στη μεγαλύτερη του ανάπτυξη που μπορεί να φτάσει. Εάν τους παραδώσει τη σοφία εκείνη που αυτός ύστερ' από τόσους φοβερούς και τρομερούς αγώνες με το πονηρό Πνεύμα εκέρδισε νικώντας το τελειωτικά. "Ωστε η πλούσια αβθονία και ποικιλία του πνεύματός του που κατατρίφθηκε και γέρασε στη δούλεψη του καλού και του ωραίου, θα τον φέρει τώρα σε θέση, όπως θέλει φαίνεται να δείξει ο ποιητής, να ανεβεί σε μια ανώτερη κατάσταση πνευματικής τελειοποιήσεως, όσο μπορεί να την αποκτήσουν εκείνοι που όλη τους η αρετή στέκει μονάχα σε μια άθωα απλότητα και στην τέλεια άγνοια του κακού.

"Αν και ο Γκαίτε ποτέ του δε φανέρωσε καμμιά άνησυχία και στενοχώρια για την τύχη που τον περίμενε αφού θα πέθαινε, όμως από διάφορες όμιλίες του και από την άλληλογραφία του μπορούμε εύκολα να μαζέψουμε αρκετές μαρτυρίες για να ποδείξωμε πως πολύ συχνά έρχονταν στη σκέψη του αυτό το πρόβλημα. "Έτσι μια φορά εδήλωσε στον κγγελλάριο φόν Μύλλερ, πως δεν ήξερε τί μπορούσε να κάμει με μια ούρανια μακκρυότητα, αν δεν είτανε να του δώσει καινούργια ζητήματα να λύσει και νέες δυσκολίες να κατανικήσει.

"Ο Γιόχαν Φάλκ πάλι διηγείται πως την ημέρα της κηδείας του Βίλαντ παρατήρησε μίαν άσυνείδητη ταραχή και συνοχή στο Γκαίτε· κι όταν τον ρώτησε· τί φρονείτε πως θα κάνη τώρα αυτή τη στιγμή η ψυχή του Βίλαντ ;» του έδωκεν εκείνος αυτή τη σεμνή και σοβαρή απάντηση· «Τίποτε ταπεινό, τίποτε ανάξιο, τίποτε άσυμβίβαστο με το ήθικό μεγαλειό της ζωής του. Κανείς να μην το πη πως στη φύση χάνουνται για πάντα τέτοιες ψυχικές δυνάμεις."Έτσι σπάταλα ποτέ δε διαχειρίζεται τα κεφάλαιά της εκείνη· κ' η ψυχή του Βίλαντ είτανε ένν κεφάλαιο, έννας θησαυρός· κι άπ' αυτό καταλαβαίνεται πως ολάκερη η ζωή δεν το άσώτειζε, αλλά το περίσσεψε αυτό το φυσικό του τάλαντο.»

Και σ' ένα ακόμη γράμμα του στον Τζέλτερ ύπάρχει το ακόλουθο σημαντικό χωρίο : «Έξακολουθούμε να αγωνιζόμαστε ως που να μάς καλέσει το παγκόσμιο πνεύμα, το ένα κατόπι άπ' τον άλλο, να γυρίσουμε πίσω στον αϊθέρα. "Άμποτε λοιπόν ο Διώνιος να μη μάς άρνηθη νέες ενέργειες άνάλογες μ' εκείνες που δ'κιμαστήκαμε εδώ κάτω. "Αν ακόμα, σαν πατέρα, μάς δώσει πάνω σ' αυτό και να θυμόμαστε και άιστανόμαστε πέρ' άπ' τον τάφο το καλό και το δίκαιο που θελήσαμε και πράξαμε εδώ, τότε βέβαια προθυμότερα θέλομε ανεβή στην κορφή του κοσμικού αετώματος.»

Πιστεύω πως όποιος με ακολούθητε προσεκτικά ως εδώ, θα μείνη σύμφωνος

πῶς ἡ ποίηση τοῦ Φάουστ, σ' ὅλη της τὴν ὑψηλότετη συμβολικὴ σημασίᾳ, ὅλ' εἴτανε ὅλως διόλου ἀποσπασματικὸ καὶ ὄχι τέλειο ἔργο, ἂν δὲν ἤθελε γραφῆ καὶ τὸ δεύτερο μέρος του. Τὸ πρῶτο μέρος περιέχει τὸ θεμελικὸ τόνο καὶ τὴ βᾶση κάθε τραγωδίας — τὴ σύγκρουση τοῦ περιορισμένου μὲ τὸ ἄπειρο, τὴν ἀνικανότητά της πεπερασμένης πραγματικότητος γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τις φλογερὰς ὁρμὰς τοῦ γιγάντειου καὶ ἀπεριόριστου πνεύματος. Τελειώνει μὲ μιὰ παραφωνία καὶ δὲ μᾶς δίνει καμιά ἱκανοποίηση. Τὸ δεύτερο μέρος συμπληρώνει, ξεδιπλώνει τὸ πρόβλημα, ἀπλώνεται τελειότερα ἐπάνω σ' αὐτό, καὶ μᾶς δίνει στὸ τέλος τὴ μοναδικὴ λύση ποῦ μπορεῖ νὰ πάρῃ. Καὶ δὲ μοῦ φαίνεται καθόλου ἀταίριαστη αὐτὴ ἡ λύση, γιατί ἀλήθεια βρίσκεται πέρα καὶ πέρα σύμφωνη μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφίας. Μοῦ φαίνεται πῶς νᾶναι τὸ καλύτερο μᾶθημα τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, ὅπως βέβαια εἶναι καὶ τῆς κοινωνιολογίας, ὅτι: τὸ ἄτομο ὑπάρχει μόνον καὶ μόνον γιὰ τὸ καλὸ τοῦ γένους. Ἡ φύση εἶναι πάντα ἔτοιμη νὰ προσφέρῃ οὐσίᾳ τὰ συμφέροντα τοῦ πρώτου στὸ συμφέρον τοῦ δεύτερου. Ἐνὰ ἀδίκημα ποῦ ὅλ' γίνῃ μιὰ φορὰ, δὲν μπορεῖ πάλι νὰ γίνῃ νὰ εἶναι καλὰ κατωμένο, ὅμως ὁ Φάουστ διᾶλεξε τὴν καλύτερη καὶ τὴν ἀνθρωπινότερη μερίδα, ἐπειδὴ ξεπληρώνει τὸ ἀδίκημα ποῦ ἔπραξε ὄχι μὲ τὸ θάνατό του, ἀλλὰ μὲ τὴ ζωὴ του.

(Ἄπὸ τὸ γερμανικὸ)

I. N. Γουπάουε

Ἡ ΣΩΚΡΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀπλούστατη δικτύωση «Σκέψου καλὰ γιὰ νὰ ζήσης καλὰ» ποῦ καθορίζει τὴν φιλοσοφικὴ βλέψη τοῦ Σωκράτη, τί ὑπάρχει πρωτότυπο, νέο καὶ ἐπαναστατικὸ; Κι' ὅμως δὲν μᾶς φαίνεται τίποτε κατὰ πρῶτο γιντὶ εἴμαστε τόσο πολὺ συνειθισμένοι νὰ θεωροῦμε τὴν χρήτη τῆς μεθόδου σὺν κῆτι τι ἀπαραίτητο τόσο σ' τὴν πράξη ὅσο καὶ σ' τὴν θεωρία. Ἀλλὰ πόσες κοινοτυπίες δὲν μᾶς παρουσιάζονται μὲ τὴν μορφή τῶν παραδόξων! Καὶ τὸ ἴδιο, σὲ πόσες κοινοτυπίες πάλι, σὲ πράγματα ποῦ κακὰ νομίζει ὁ κόσμος, δὲν παρατηρεῖ κανεὶς συχνὰ νὰ κρύβεται τὸ παράδοξο! Κηρύττοντας, τὴν ἀδιάρρηκτη ἔνωση τῆς σκέψης μὲ τὴν πράξη, ὁ Σωκράτης καθὼς ὅλ' τὸ διοῦμε, δὲν ἀπεκάλυπτε μόνον σ' τοὺς συγχρόνους του μίαν ἀλήθεια κοινότατη καὶ παραγνωρισμένη ἀπὸ πολὺ καιρὸ, ἢ ὄχι καλὰ νοημένη, ἀλλὰ ἐστύλιζε συστηματικὰ τὴν λογικὴ της οὐσίᾳ, ἀψηφῶντας τις συνέπειες, ποῦ μπροστὰ τους, μπορούσαν γιὰ μιὰ στιγμή νὰ διατάσουν καὶ τὰ τοληρότερα πνεύματα.